

HUIS
VAN
HILDE

Archeologiecentrum
Noord-Holland

De Alkmaarse vrouw

Strijd, volharding en moed

Provincie
Noord-Holland

ALCKMARIA.

De Nederlandse archeologie heeft er een icoon bij: de Alkmaarse vrouw. Haar verhaal is een verhaal van moed, kracht en volharding. Alkmaar heeft naast de polsstokbriefjes een nieuw symbool gekregen voor het Beleg van Alkmaar in 1573.

Het archeologisch onderzoek op de Paardenmarkt in Alkmaar eind 2010 is veel in het nieuws geweest. Het terrein waar de Alkmaarse vrouw is gevonden werd onderzocht, omdat het parkeerterrein werd heringericht tot een open plein. Onder grote publieke belangstelling verrichtten het archeologiebedrijf Hollandia en de Universiteit Leiden in opdracht van de gemeente de opgraving.

Het was bekend dat op deze plek een Minderbroedersklooster had gestaan met een begraafplaats, maar niemand had kunnen bedenken dat ze op een spectaculaire vondst zouden stuiten: twee massagraven uit 1573, van het Spaans beleg bij Alkmaar. Het is het bewijs van de zware strijd die geleverd is om op 8 oktober de overwinning op de Spanjaarden te behalen, de aanleiding tot de bekende uitdrukking 'Bij Alkmaar begint de victorie'.

Bij Alkmaar begint de victorie

De Alkmaarse vrouw was de enige vrouw in de twee massagraven. Gevonden in Alkmaar, maar kwam ze daar ook vandaan? Uit historische bronnen blijkt dat vrouwen onmisbaar waren tijdens het beleg. Kenau Simonsdochter Hasselaar van Haarlem is daar een mooi voorbeeld van. De fysieke kenmerken van de vrouw, de plek en de wijze waarop zij begraven is,

doen vermoeden dat deze vrouw gestorven is tijdens de gevechten met de Spanjaarden. Waarschijnlijk niet als soldaat, maar wel onmisbaar in de strijd. Vrouwen hielpen tijdens het beleg bij de organisatie, het sjouwen en het verzorgen van de vele gewonden. De Alkmaarse vrouw maakt deel uit van de "familie" van mensfiguren in Huis van Hilde, het nieuwe archeologiecentrum van de provincie Noord-Holland. Iedereen die haar ziet, zal niet twijfelen over haar bijdrage. Deze krachtige vrouw wist van aanpakken en wie zich verdiept in haar verhaal en de heldhaftige strijd, ziet haar in gedachten met zwaard op de muren van Alkmaar staan. 'Bij Alkmaar begint de victorie!' schreeuwend om de vijand af te leiden, waardoor de polsstokbriefjes over de vijandelijke linies gebracht konden worden.

De Alkmaarse vrouw staat ook symbool voor de stadsontwikkeling van Noord-Holland en de fascinerende wetenschap die haar leven deels heeft gereconstrueerd. Net als Cees de Steentijdman en Willem van Brederode vertelt zij het verhaal van onze geschiedenis en neemt ze ons mee terug in de tijd. De provincie Noord-Holland zet zich in om de wetenschappelijke reconstructie van deze verhalen mogelijk te maken. Archeologie is niet iets om in dozen te laten zitten, maar bedoeld om inzicht te geven in onze eigen geschiedenis.

Elvira Sweet
Gedeputeerde Cultuur, Provincie Noord-Holland

Beeld omslag: Gezicht van de Alkmaarse vrouw.
Foto: Erik Smits

Beeld links: Uitsnede van de historische kaart van Alkmaar van Janssonius (1657) met de locatie van de Paardenmarkt aangegeven.

Bron: Regionaal Archief Alkmaar.

De Alkmaarse vrouw... haar verhaal

Wie was deze vrouw?

Op alle skeletten die gevonden zijn bij de opgravingen op de Paardenmarkt is fysisch antropologisch onderzoek verricht. Aan de hand van het bekken en andere kenmerken kon worden vastgesteld dat dit skelet van een vrouw was. Dit werd nog bevestigd door een DNA-analyse van de tanden. Het bekken en de schedel zijn ook gebruikt om de leeftijd van de vrouw op het moment waarop zij stierf te bepalen. Dit kwam neer op 26 tot 35 jaar oud. Op basis van de armen van de vrouw is met behulp van een formule berekend dat zij ongeveer 1,68 m lang was. Dit is zo'n 4 cm langer dan de gemiddelde lichaamslengte van vrouwen in Alkmaar uit die periode. Aan slijtage van de ruggengraat van de vrouw is te zien dat ze haar lichaam zwaar belast heeft. Dit geeft aan dat ze zwaar werk heeft verricht en dus niet tot de hoge stand in de maatschappij behoorde. Vrouwen uit de gegoede burgerij lieten zwaar werk namelijk door anderen doen. Aan de botten is niet te zien waaraan de vrouw is overleden. Ze kan ziek geworden zijn, ondervoed zijn geweest of dodelijk gewond geraakt zonder dat er bot is getroffen.

Wanneer en waar is deze vrouw gevonden?

De vrouw is eind 2010 gevonden tijdens opgravingen op de Paardenmarkt in Alkmaar. Hier heeft van 1448 tot 1574 het Minderbroedersklooster gestaan. Een 'mindere broeder' was een volgeling van Fransiscus van Assisi, die iedereen als 'meerdere' beschouwde. De broeders hadden geen aardse bezittingen.

Op het kerkhof van het klooster zijn 189 reguliere graven gevonden. Naast deze graven trof men twee massagraven aan. Het ene bevatte de resten / overblijfselen van 22 jongvolwassen mannen, het andere was kleiner en daarin lag de vrouw samen met 3 oudere mannen, een jongvolwassen man, drie jongelui van ongeveer 17 jaar en een kind.

Waarom zijn hier massagraven gegraven?

In 1572 begon onder leiding van prins Willem van Oranje de Opstand tegen de Spaanse koning Filips II. Don Frederik van Toledo, zoon van de beruchte Alva, leidde een strafexpeditie waarbij hij Zutphen, Naarden en Haarlem veroverde en moordpartijen aanrichtte ter intimidatie van de opstandelingen. Alkmaar was het volgende doelwit en de stad werd vanaf 21 augustus belegerd door de Spaanse troepen. De aanval richtte zich op de noordkant van de stad, de vestingwerken aan de zuid- en westkant waren namelijk kort daarvoor vernieuwd. Op 18 september 1573 werd een Spaanse bestorming afgeslagen en volgens historische bronnen zijn hierbij 24 soldaten en 13 burgers omgekomen en wellicht wel 500 Spaanse soldaten. De Spanjaarden werden na de Spaanse aftocht door de Alkmaarders begraven onder het nieuwe Friese bolwerk (bij de Kanaalkade ter hoogte van de Herenweg). Bij enkele skeletten uit de massagraven zijn musketkogels

Het kleine massagraf, waarin de vrouw lag.

Foto: Hollandia archeologie, Zaandijk

Het grote massagraf.
Foto: Hollandia archeologie, Zaandijk

---

aangetroffen, zij zijn onmiskenbaar slachtoffers van het Beleg. Omdat ze tegelijk zijn begraven gaat het waarschijnlijk om soldaten en burgerslachtoffers aan Alkmaarse zijde. Op deze manier konden ze snel ter aarde worden besteld en lagen ze toch op een kerkhof. Een andere mogelijkheid is dat ze slachtoffer zijn geworden tijdens het dichtenvan gaten in de stadswal, die door de Spanjaarden werd beschoten. Zij werden 'aardedragers' genoemd. Op 8 oktober kwam een definitief einde aan het Spaanse Beleg, het Spaanse leger moest het opgeven nadat Willem van Oranje opdracht had gegeven om de dijken rond Alkmaar door te steken.

Waarom lag de vrouw in een massagraf?

Het kleinere massagraf, waarin de vrouw lag, bevat waarschijnlijk slachtoffers uit de gewone bevolking. Maar omdat de burgers niet zoals het destijds gewoon was netjes door nabestaanden zijn begraven op het kerkhof, maar anoniem samen op elkaar in een kuil zijn gelegd, zullen het geen naaste burgers zijn geweest. Aannemelijker is dat het vreemdelingen waren, zonder familie in de stad of in de omgeving. Isotopenonderzoek van haar gebit toont aan dat de Alkmaarse vrouw is opgegroeid in een kustregio. Dit kan zo ver strekken als Vlaanderen. Vermoed wordt dat zij behoorde tot protestantse vluchtelingen uit zuidelijke gebieden.

Is deze vrouw uniek?

Over de rol van vrouwen bij de gevechten tegen de Spanjaarden is veel geschreven. In Haarlem was er Kenau Simonsdochter Hasselaar, van wie de strijd lust terecht spreekwoordelijk is geworden. In Alkmaar was er nadien sprake van een zekere Trijn Rembrandtsdochter, maar in tegenstelling tot Kenau is van haar niet zeker of ze ook echt heeft bestaan. Volgens een dagboek van het gevecht waren vrouwen en kinderen op en onder de stadswallen onmisbaar. Zij reikten de soldaten wapens aan zoals brandende hoepels met pek, kokend water, kalkwater en stenen die naar de Spaanse

soldaten werden geworpen. En dan waren er moedige vrouwen die gaten in de stadswallen dempten met grond, een levensgevaarlijke klus onder Spaans vuur. Onder deze 'aardedragers' vielen diverse slachtoffers. De vrouw uit het massagraf kan één van deze heldinnen zijn geweest en deze vondst is dan ook uniek.

Wat is er met het skelet gebeurd na de vondst?

Na de vondst van de massagraven zijn de skeletten opgegraven en gedocumenteerd door studenten van Universiteit Leiden, onder leiding van professor dr. Menno L.P. Hoogland. Meteen na de opgraving is al het skeletmateriaal met water schoongewassen en gedroogd. Daarna is het skelet van de Alkmaarse vrouw samen met de andere skeletresten voor onderzoek naar de Universiteit van Leiden gebracht. Hier is het skelet geanalyseerd in het laboratorium voor menselijke osteoarcheologie door Rachel Schats.

Een slachtoffer van het Beleg van Alkmaar, met een kogel in de schedel. Foto: Universiteit Leiden

Historische prent van het Beleg van Alkmaar door Herman F.C. ten Kate (1862).
Bron: Stedelijk Museum Alkmaar.

Tijdens de analyse is bepaald of de persoon een man of een vrouw was, hoe oud de persoon is geworden, hoe lang de persoon tijdens het leven was, en of er eventuele ziektes aanwezig waren. Vervolgens is de schedel van de vrouw door een CT-scanner gegaan en is de virtuele schedel met een 3D-printer exact gekopieerd. Op deze kopie is de gezichtsreconstructie gemaakt.

Waarom is er een reconstructie gemaakt en hoe is de reconstructie uitgevoerd?

Om de geschiedenis van Noord-Holland te illustreren zijn uit verschillende tijdperiodes mensfiguren gemaakt. Het mooist is natuurlijk als deze mensfiguren ook daadwerkelijk een bestaand mens voorstellen, en voor de 16de eeuw is gekozen voor deze vrouw. Niet alleen was haar schedel compleet genoeg voor een gezichtsreconstructie, ze had zeer waarschijnlijk een boeiend, en misschien ook wel zwaar leven geleid dat eindigde in een massagraf. De Alkmaarse vrouw staat symbool voor het gevecht van de burgers van Alkmaar en een eenheid geuzensoldaten tegen de grote Spaanse overmacht.

Om de gezichtsreconstructie te maken is gebruik gemaakt van twee pijlers: de gemiddelde weefseldiktes op verschillende punten in het gelaat, en de regels en richtlijnen die ontwikkeld zijn om de vorm, grootte en positie van de gezichtskenmerken te bepalen. Bijvoorbeeld de dikte van de lippen, of de breedte van de neus. Op basis van deze pijlers zijn op de kopie van de schedel laag voor laag spieren en weefsel in klei aangebracht. Hierdoor ontstond het gezicht van de vrouw, dat er nog niet erg vrouwelijk uitziet, wat logisch is omdat de schedel ook geen sterke vrouwelijke kenmerken heeft. Na het voltooiën van het hoofd van klei volgden enkele technische en soms ook kunstzinnige stappen, namelijk een mal maken, dat uitgieten in siliconenrubber, de ogen inzetten, het gezicht schilderen en als laatste het hoofdhaar, wimpers en wenkbrauwen aanbrengen.

Het resultaat is een vrouw met een wijkend voorhoofd, een grote, asymmetrische neus en een smal, tanig gelaat. Daar ze midden in de oorlog zat in een stad die al tijden belegerd werd, heeft ze een passende gezichtsuitdrukking gekregen, en dat was er niet een van uitbundige vreugde. Zoals ze er nu uitziet, is het een vrouw die haar mannetje staat.

Hoe weten we welke kleding deze vrouw droeg?

De schilderkunst in de Lage Landen maakt in de 16de eeuw een enorme piek door. De schilderijen zijn doorgaans erg levendig en vol detail. Als we dit aanvullen met kennis uit archeologische vondsten, kunnen we een aardig beeld scheppen van hoe de kleding werd gemaakt, van welke materialen en hoe ze werd gedragen. De werken van vele Hollandse Meesters geven ons een inzicht in het leven en de kleding van voornamelijk 'gewone burgers'. Omdat de vrouw uit het massagraf vermoedelijk een eenvoudige vrouw is geweest die zwaar lichamelijk heeft moeten doen, is gekozen om haar kleding af te stemmen op de alledaagse kleding uit die tijd.

Zijn er veel archeologische vondsten uit de periode van de Opstand?

In 2006 werden resten opgegraven van de walmuur en de Rode Toren, bij de tegenwoordige Wageweg. Het was een forse ronde toren die deel uitmaakte van de vestingwerken en in 1550 omgebouwd was tot molen. De toren was een van de twee doelen van de Spaanse bestorming. De andere aanval was gericht op de Friesepoort, aan het einde van de Frieseweg. De Rode Toren werd door de Spanjaarden aan puin geschoten. Dit was goed te zien aan de vele kogelgaten en kogels in de stukken muur. Het muurwerk was geheel aan puin geschoten en samen met de aarden wal voorover in de gracht gevallen. In 2009 werd nog een stuk walmuur opgegraven ten noorden van de Paardenmarkt, die ook deels stukgeschoten was.

Er zijn van de strijd veel zaken bewaard, maar deze graven zijn toch wel heel bijzonder. In het Regionaal archief worden onder andere stedelijke administratie uit de tijd van het beleg, kaarten, dagboeken en brieven bewaard waaronder het beroemde polsstokbriefje dat naar Schagen werd gesmokkeld door stadstimmerman Van der Mey. In het Stedelijk Museum worden de archeologische vondsten tentoongesteld samen met schilderijen, kaarten, brieven, wapenrustingen en diverse ander zaken zoals het Spaanse vaandel dat is achtergelaten door een omgekomen aanvalleur.

Waar is deze vrouw straks te zien?

Vanaf januari 2015 zal de 'Alkmaarse vrouw' te zien zijn in de vaste tentoonstelling van Huis van Hilde in Castricum.

Kleding Alkmaarse vrouw

► Twee jurken

Meerdere lagen kleding over elkaar, voor een vrouwelijk silhouet.

◄ Mouwen

Losse mouwen met spelden. Veelzijdig en praktisch.

► Schort

Eenvoudig linnen schort voor het schoon houden van wollen kleding.

◄ Wijde rok

Ruime, geplooide rok met modieuze gekleurde voering en veel bewegingsvrijheid.

Van schedel naar
reconstructie

Gezichtsreconstructie

In 6 stappen van schedel naar reconstructie

1 De pinnetjes geven de weefsel-diktes aan. Ook zijn richtlijnen aangebracht voor o.a. grootte en plaatsing van gezichts-kenmerken.

2 De gezichtsspieren, klieren en vet zijn in klei aangebracht.

3 De neusbotjes dicteren de vorm en grootte van de neus. De nek en rechterkant van het gezicht is bedekt met 'huid'.

4 Dit is het basisgezicht.

5 Het hoofd van klei is afgegoten in siliconenrubber en de ogen zijn geplaatst.

6 Het hoofd is voltooid nu de verschillende huidtinten zijn geverfd en er haar, wimpers en wenkbrauwen zijn aangebracht.

Foto's van de gezichtsreconstructie door Maja d'Hollosy.

Maja d'Hollosy aan het werk met de gezichtsreconstructie. Foto: Studio John Meijer

Suzanne Spruijt aan het werk met de kleding. Foto: Studio John Meijer

Detailopnames van de Alkmaarse vrouw.

De Alkmaarse vrouw is begin 2015 te zien in Huis van Hilde, archeologiecentrum provincie Noord-Holland. Aan de hand van archeologische vondsten toont het centrum in Castricum de gehele Noord-Hollandse geschiedenis van de Steentijd tot en met Tweede Wereldoorlog.

Huis van Hilde

Archeologiecentrum Noord-Holland

Noord-Holland krijgt een nieuw archeologisch depot: Huis van Hilde, archeologiecentrum Noord-Holland, wordt in opdracht van de provincie Noord-Holland gebouwd in Castricum en gaat begin 2015 open. Alle archeologische vondsten en collecties die de provincie in de loop van decennia heeft verzameld worden er bewaard. De tentoonstelling in Huis van Hilde toont de archeologische geschiedenis van Neanderthalers tot en met de Tweede Wereldoorlog. De vaste tentoonstelling

bestaat uit een aantal levensechte mensfiguren, waaronder Hilde en de Steentijdman van Mienakker. In de tentoonstelling staan veel nooit eerder getoonde archeologische topvondsten. Topstukken zijn drie historische kano's en enkele middeleeuwse sarcofagen. Het centrum verzorgt ook educatieve activiteiten, tijdelijke tentoonstellingen en evenementen. Meer informatie op www.huisvanhilde.nl,

---

Colofon

Uitgave

Provincie Noord-Holland
Postbus 123
2001 DA Haarlem
Tel.: (023) 513 4080
Fax: (023) 514 4040
Internetadres: www.noord-holland.nl
E-mailadres: info@www.noord-holland.nl

Eindredactie

Provincie Noord-Holland
Directie Middelen Sector Communicatie

Tekst

Manon Schooneman, Provincie Noord-Holland
Met dank aan:
Rachel Schats (Universiteit Leiden)
Peter Bitter (gemeente Alkmaar)
Maja d'Hollosy (Skulpting)
Suzanne Spruijt (Atelier van Toen)

Beeld

Erik Smits, Provincie Noord-Holland,
Studio John Meijer,
Maja d' Hollosy, Universiteit Leiden,
Hollandia archeologie Zaandijk

Concept en ontwerp

Funcke communications & design

Productie

Provincie Noord-Holland, MediaProductie
Oplage 2.000 stuks

Haarlem, juli 2014

Huis van Hilde

Castricum

info@huisvanhilde.nl

www.huisvanhilde.nl

Samenwerkende partijen:

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Stedelijk
Museum
Alkmaar.nl

